

**ОСОБЛИВОСТІ ТА ЗМІСТ МУЗИЧНОГО НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ
У ВІТЧИЗНЯНИХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ ВСЕРЕДИНИ ХХ СТ.**

12. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс: Учебник для студ. пед. вузов: В 2 кн. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – Кн. 1: Общие основы. Процесс обучения. – 576 с.
13. Тоффлер Э. Метаморфозы власти. – М.: ООО “Издательство АСТ”, 2003. – 669 с.; с. 98.
14. Утюж І.Г. Реалізація освітнього потенціалу особистості і інформаційному суспільстві: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня філософія історії – І.Г. Утюж. – 2006 – 19 с.
15. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник. – К.: ВЦ “Академія”, 2000. – 544 с.
16. Шаповал О.В. Розробка національних стратегій інформаційного розвитку – пріоритет сучасності // Нова парадигма. – Випуск 38. – К., 2004. – С. 166 – 172.

Стаття надійшла до редакції 12.07.2013

УДК 78.01 (477) “19”

Галина Стець, аспірантка Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова,
м. Київ

**ОСОБЛИВОСТІ ТА ЗМІСТ МУЗИЧНОГО НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ
У ВІТЧИЗНЯНИХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ ВСЕРЕДИНИ ХХ СТ.**

У статті висвітлено особливості музичного навчання і виховання в Україні всередині ХХ ст., основні тенденції діяльності освітянських інституцій в контексті ідейно-політичних аспектів того часу. Проаналізовано директивні документи, що стосуються проблем музичної освіти і виховання. Встановлено, що пріоритетним став напрямок позашкільної роботи, залучення учнів до художньої самодіяльності, зокрема вокально-хорового виконання.

Ключові слова: музичне виховання, хоровий спів, викладання музики, хорова художня самодіяльність, позашкільні навчальні заклади, олімпіади.

Літ. 10.

Галина Стець, аспірантка Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова,
г. Киев

**ОСОБЕННОСТИ И СОДЕРЖАНИЕ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ
В ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ ВНУТРИ ХХ В.**

В статье освещены особенности музыкального обучения и воспитания в Украине в середине ХХ в., основные тенденции деятельности образовательных учреждений в контексте идейно-политических аспектов того времени. Проанализированы директивные документы, касающиеся проблем музыкального образования и воспитания. Установлено, что приоритетным стало направление внешкольной работы, привлечение учащихся к художественной самодеятельности, в частности вокально-хоровому исполнительству.

Ключевые слова: музыкальное воспитание, хоровое пение, преподавание музыки, хоровая художественная самодеятельность, внешкольные учебные заведения, олимпиады.

Halyna Stets, Postgraduate National Pedagogical University
by M. Drahomanov, Kyiv

**FEATURES AND CONTENT OF MUSIC EDUCATION AND TRAINING
IN LOCAL SECONDARY SCHOOLS IN THE MIDDLE OF THE XX CENTURY**

The article deals with the features of musical education in Ukraine the mid-twentieth century. The basic tendencies of activity of educational establishments in the context of the ideological and political aspects of that time. The directive documents which touch the problems of musical education and upbringing were analysed. The priority direction of out-of-school activity, namely drawing the students to the artistic self activity, particularly vocally choral performance was determined.

Keywords: music education, choral singing, teaching music, choral amateur, extracurricular educational institutions, olympics.

Постановка проблеми. Аналіз сучасного стану музичного навчання і виховання школярів, визначення перспектив розвитку повинні відштовхуватися від цілісного культурно-історичного процесу в Україні. Нинішня українська хорова культура шукає відповіді на актуальні питання в минулому. У цьому контексті звернення до історії, теорії і практики українського хорового виховання набуває особливу актуальність, оскільки основним

напрямок реформ в українській музичній педагогіці стала гуманітаризація освіти, що передбачає відродження ідеалів і духовних цінностей, поновлення природних зв'язків між освітою і культурою, освітою і наукою, освітою і релігією, відродження національних традицій і систем навчання. Зміст оновлюваної освіти передбачає забезпечення інтеграції особистості в систему світової і національної культур.

Музичне виховання в Україні до Жовтневої революції було обумовлено релігійним світоглядом і досвідом церковного хорового співу. Революція 1917 року оголосила війну релігійному світогляду, внаслідок чого був відкинтий цілий пласт хорової культури, її традиції. Тоталітарна ідеологія оголосила ворожими радянському суспільству релігійно-художні твори композиторів. Зусилля діячів від освіти були спрямовані на пропаганду матеріалістичного світогляду. При цьому ігнорувалися значущі, для історії української музичної освіти, філософсько-педагогічні ідеї, які були закладені протягом століть.

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Дотичними до нашого дослідження є праці О. Апраксіної, В. Дишлевської, М. Плохової, В. Шацької та інших. Означену проблему досліджували українські науковці Т. Грищенко, Є. Марченко, О. Михайличенко, А. Калениченко, О. Ростовський, Т. Танько, І. Тимошук, Л. Хлебнікова та ін.

Метою даної статті є висвітлення особливостей музичного навчання і виховання в Україні всередині ХХ ст., основні тенденції діяльності освітянських інституцій в контексті ідейно-політичних аспектів того часу.

Вклад основного матеріалу дослідження.

З огляду на мету статті, інтерес до окресленого періоду зумовлений насамперед тим, що у цей час встановилися основні напрямки і завдання музичного виховання підростаючого покоління, що протягом більш ніж тридцять років залишалися пріоритетними. Слід наголосити, що досвід, накопичений загальноосвітньою школою в галузі музичного виховання того періоду, незважаючи на певні негативні елементи, все ж таки мав свої позитивні результати, особливо у сфері вокально-хорового виховання.

Як зазначає А. Калениченко після періоду діяльності таких видатних композиторів-педагогів, як М. Леонтович, К. Стеценко, Б. Яворський, у 30-х роках ХХ століття відбулася деформація змісту музичного виховання, ігнорування прогресивного педагогічного досвіду початку 20-х років, зміни в соціально-політичному житті суспільства під впливом культу особистості

Сталіна спричинили негативні тенденції в суспільно-культурній сфері, а саме посилилася генералізація вокально-пісенних жанрів, висування ідейно-тематичних критеріїв їх відбору на шкоду художнім [3, 26].

Загальна шкільна освіта була обмежена постановами ЦК ВКП(б) про школу 1931 – 1936 років. Головним вектором музичної педагогіки стала орієнтація на першочерговість знань основ наук, що викликало витіснення естетико-творчого елементу не тільки на рівні загального змісту освіти, але й в змісті музичного виховання.

Заняття з музики проводилися у 1 – 5 класах за програмою, розробленою Управлінням шкіл Народного Комісаріату Освіти УРСР. Музична освіта і виховання повинні були поступово розвивати в дітях уміння й навички, що відповідали загальним завданням виховання. Досягнення цієї мети забезпечувалося шляхом засвоєння учнями доступних їм творів радянських композиторів, народної творчості і музичної спадщини минулого, а також за допомогою підготовки і активної участі дітей в масових музичних виступах.

Музичне навчання і виховання у початковій школі в ті роки зводилося до хорового співу, вивчення музичної грамоти, слухання музики та рухів під музику і спів. Бюджет часу на уроках був такий: “більша частина часу у початковій школі (60% – у молодших класах і 80% – в старших) відводилася на спів і музичну грамоту, решта часу – слухання музики і рух під музику. У п'ятому класі на хоровий спів відводилося 55% часу, на музичну грамоту – 20% і на слухання музики – 25% [9, 3].

Аналіз шкільних програм засвідчив, що основою всієї музичної роботи став хоровий спів. Учні спочатку навчалися співу з голосу вчителя, а у подальшому, після опанування нотною грамотою, – по нотах. Вимоги до оволодіння школярами хоровими навичками в програмі викладено в наступних розділах: *вокальна робота*: а) робота над диханням; б) робота над звуком; в) робота над текстом, дикцією.; *робота над елементами хорової звучності*: а) інтонація і лад; б) ансамбль; в) хорові навички [9, 5].

Значне місце в хоровому співі відводилося оволодінню вокальними навичками, їх розвитку, що повинно було сприяти вивченню пісенного матеріалу і більш повному розкриттю художнього образу. З цієї метою вчитель міг застосовувати додатково на заняттях вокальні вправи. Робота над елементами хорової звучності будувалась з урахуванням розвитку вміння дітей співати злагоджено і художньо виразно.

У пісенний репертуар були вміщені зразки народної творчості, твори російських, українських і зарубіжних композиторів: М. Глінки, М. Римського-Корсакова, О. Гречанінова, М. Лисенка, К. Стеценка, Л. Бетховена, Й. Брамса, В. Моцарта, сучасні пісні радянських композиторів: М. Блантера, Д. Покраса, М. Красева, І. Дунаєвського, Д. Кабалецького, М. Йорданського, Л. Ревуцького, В. Косенка, М. Вериківського та інших. На допомогу вчителям співів у той час пропонувалась навчально-методична література для початкової і середньої школи, авторами якої були Д. Аспелунд, І. Левідова, А. Равінова, І. Руденко [2] для початкової і середньої школи.

Введення програми зі співів у ці роки було пов'язано з певними труднощами. По-перше, не вистачало, а часом і взагалі була відсутня необхідна кількість учителів співів у школі. Тому заняття в початкових класах вели нефахівці. Враховуючи ситуацію, що склалася, проблему розв'язували покращенням позакласної та позашкільної форм музичного виховання, а також розширенням мережі позашкільних закладів – палаців, будинків і клубів піонерів та школярів.

На розгортання позашкільної роботи, залучення учнів до художньої самодіяльності направила постанова ЦК ВКП(б) від 21 квітня 1932 року “О работе пионерской организации”, яка посприяла створенню, окрім існуючих раніше культурно-просвітницьких закладів (дитячі клуби, будинки культури), нових типів позашкільних організацій. У цьому зв'язку в 1935 році на Україні (у Києві) з'явилися перші будинки і палаци піонерів. Необхідність розвитку позакласних форм музичного виховання підкреслювалася у постанові ЦК КП(б)У від 11 травня 1934 року “О художественном обслуживании детей утренними спектаклями”, а також у постанові XVIII Пленуму Київського міському КП(б)У від 10 грудня 1935 року “Про роботу серед дітей”.

Хорова художня самодіяльність була продовженням уроків співів і органічно їх доповнювала. Якщо на уроках співів діти оволодівали певними вокально-хоровими вміннями та навичками, то у позакласній роботі з хором було більше простору для творчої роботи, вивчення більш складного музичного репертуару. Це призвело до народження таких, у подальшому традиційних, форм роботи, як проведення міських, районних, обласних олімпіад художньої самодіяльності школярів [10, 24]. З того часу огляди художньої самодіяльності стали проводитися регулярно. X Пленум ЦК ВЛКСМ передбачав провести у серпні 1940 року у Москві Всесоюзну олімпіаду учнів. Для підготовки до цієї

важливої події НКП УРСР постановив провести районні, міські, обласні і республіканську олімпіади, які повинні були стати стимулом для росту музично-естетичного виховання дітей, поєднаного з успішним навчанням у школі.

Що стосується областей Західної України, які у жовтні 1939 року були приєднані до радянської України, то з початком нового 1939/1940 навчального року, школа була відділена від церкви і саме предмет “Співи” став одним із засобів виховання дітей.

У західних областях, зазначає Є. Марченко, почалася активна робота шкіл і позашкільних закладів з підготовки до олімпіади. У школах почали створювати хорові і музичні колективи, до репертуару яких включалися твори радянських авторів, нові радянські пісні про партію, героїчну Червону Армію, про життя народів Радянського Союзу. Особливо активізувалася діяльність цих колективів на західноукраїнських землях у період святкування, вперше після приєднання, річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції [5, 72].

Значну допомогу колективам дитячої художньої самодіяльності на той час надали професійні музиканти, діячі культури і науки, композитори. Міські, районні й обласні газети висвітлювали на своїх шпальтах хід підготовки до Всесоюзного огляду. Перша олімпіада художньої самодіяльності школярів в Західній Україні проводилася у 1939 році. Поза досягненнями, як пише Є. Марченко, олімпіада відкрила низку суттєвих недоліків окремих музично-хорових колективів. У першу чергу – низький професійний рівень виконання. У репертуарі недостатньо використовувалися твори українських композиторів, він часто не відповідав віковим особливостям дітей. У багатьох школах у 20-і роки серед керівників та вчителів співів художня самодіяльність не знайшла підтримки, але у загальному спостерігався помітний інтерес до музичного мистецтва [5, 73].

Таким чином, можна зробити висновок, що фактором помітного збільшення питомої ваги позакласних музичних занять у навчально-виховній роботі шкіл до кінця 30-х років стало їх використання як засобу зміцнення свідомої дисципліни школярів, а отже, відбулося спрощення функції музичного виховання, потрактування його значення як “політичної кампанії”, яка повинна, з одного боку, “виявити досягнення пролетарської музичної культури”, а з іншого – спрямувати весь “музичний процес на фронт соціалістичного будівництва” [8, 21]. Наприкінці 30-х років функції музичного виховання обмежилися завданнями вокально-хорового навчання. У сфері позаурочних

занять сформувалася орієнтація на першочергове забезпечення масовості учасників музичних заходів на противагу якісній стороні роботи, а також віковим і художнім критеріям добору репертуару.

У післявоєнні, як і в попередні роки, музичне мистецтво, і зокрема пісня, ставали ефективним засобом ідейно-політичного і морального виховання школярів. Враховуючи обставини стану країни після війни, в музично-естетичному вихованні дітей чільне місце відводилося позашкільним і позакласним формам музичної роботи, добору репертуару.

Як зазначає А. Калениченко, аналіз директивних документів перших повоєнних років, що стосуються проблем освіти і виховання підростаючого покоління, свідчать про те, що в умовах величезних матеріально-економічних труднощів відновлювального періоду, питання організації дозвілля школярів постійно перебували у полі зору керівництва держави. Зокрема, у постанові ЦК КП(б)У “Про заходи з поліпшення позашкільної роботи з дітьми” від 5 листопада 1946 року підкреслювалася необхідність створення “ідейно витриманого” репертуару, організації, у першу чергу, масових форм музичних заходів [3, 88]. Таким чином, розвиток позаурочної музично-виховної роботи був спрямований у напрямку, визначеному ще у 30-ті роки.

Орієнтація на масовість і у повоєнні роки диктувала необхідність включення дітей, передусім, у вокально-хорове та інструментальне виконавство, відродження олімпіад дитячої творчості. У розробленому Міністерством освіти УРСР положенні від 2 лютого 1947 року підготовка до олімпіади розглядалася як засіб актуалізації “всієї ідейно-виховної та навчальної роботи у школі з виховання молодого покоління в дусі комунізму” [6, 24]. У цьому документі, відповідно до настанов 30-х років, акцентувалися не естетичні, а ідейно-політичні аспекти впливу музичного мистецтва на особистість учня. Про це свідчив і тенденційний відбір музичного репертуару, який обмежувався жанром масової пісні.

Гіперполітизація значення позаурочних форм музичного виховання, яка була закономірною для періоду культу особистості, стала однією з головних причин уваги до них директивних органів. Так, Міністерство освіти УРСР видає наказ про створення клубів вихідного дня від 14 червня 1947 року, в якому ставить питання про збільшення кількості вокально-хорових та оркестрових колективів в загальноосвітніх школах.

У своєму дослідженні Є. Марченко пише, що у школах Львівської області у повоєнні роки активно діяли 2748 різноманітних гуртків, які охоплювали 82440 учнів. З метою покращення музичної освіти в Станіславській області функціонувало 519 співацьких гуртків із загальною кількістю учасників 11570 осіб. Це була найбільш масова форма участі дітей в колективах художньої самодіяльності. Вони постійно демонстрували результати своєї роботи на шкільних, районних, міських та обласних оглядах та олімпіадах. Кращими стали хорові колективи Калуського, Бурштинського, Болехівського, Лисецького районів, міст Коломия, Станіслав. У репертуарі дитячих хорів тих років були “Гімн Радянського Союзу”, пісні про Велику Вітчизняну війну, героїзм радянських воїнів та партизанів, відбудову народного господарства таких композиторів, як О. Александров, Л. Ревуцький, І. Дунаєвський, П. Козицький, М. Вериківський, В. Соловйов-Седой, Б. Мокроусов, а також популярні народні пісні [5, 88].

Тенденція активізації розвитку позаурочних форм музичного виховання стала особливо помітною у середині 50-х років. Саме у цей період Міністерством освіти УРСР було видано низку важливих наказів – “Про стан і заходи поліпшення роботи дитячих позашкільних закладів Міністерства освіти УРСР” (1953), “Про розвиток музично-хорової самодіяльності в школах Української РСР” (1954), “Про організацію учнівських хорів в загальноосвітніх середніх школах Української РСР” (1957), “Про організацію в школах УРСР музичних гуртків” (1955), а також розроблено “спеціальне” положення, на основі якого дозволялося залучати до роботи в загальноосвітні школи музикантів-професіоналів.

Регулярне проведення, починаючи з 1954 року, олімпіад дитячої творчості дало можливість простежити не тільки зростання якісних показників (в олімпіаді 1956 року брало участь 2200 школярів, у 1966 році – 3 мільйони) [8, 14], але і виявити тенденцію поступового збагачення традиційних та пошукових організаційних форм роботи (ансамблі піонерської пісні і танцю, театралізований концерт, дитячий симфонічний оркестр, дитячий балет, літературно-музичні композиції, складні ансамблеві форми).

Разом з тим, слід зазначити, що поряд із помітним покращенням загального стану позакласного і позашкільного музичного виховання по всій республіці в плані розширення форм і зростання кількості учасників (на Україні до 1960 року нараховувалося більше 40000 дитячих колективів, до 1966 року їхня кількість

збільшилася до 44000, а також 66 000 різноманітних гуртків [7, 16], до числа серйозних недоліків, за словами А. Калениченка, слід віднести низький рівень художньо-виконавської культури учнів, одноманітність музичного репертуару, зокрема майже повну відсутність творів українських композиторів і народної музики [3, 91].

Висновки. Резюмуючи викладене, слід наголосити на тому, що починаючи з 30-х років функції музичного навчання і виховання обмежилися завданнями вокально-хорового виховання. Переважання формально-виконавських позицій в музичному вихованні цього періоду, ідеологічні підходи до визначення функцій позаурочних занять та критеріїв добору музичного репертуару, першочергова орієнтація на забезпечення масовості художньої самодіяльності, недооцінка якісних сторін роботи надовго загальмували музично-пізнавальні та естетико-освітні види діяльності учнів. У 60-ті роки в руслі деяких демократичних перетворень у житті суспільства, в тому числі й в галузі музичного навчання, були визначені нові орієнтири на створення комфортних умов для найбільш повного прояву особистісних здібностей кожної людини, забезпечення помітного зростання ролі музичного мистецтва в розвитку підростаючого покоління.

1. Апраксина О.А. *Очерки по истории художественного воспитания в советской школе* / О.А. Апраксина. – М., 1956. – 223 с.

2. Аспелунд Д.Л. *Основы постановки голоса в хоровом кружке*. – М., Музсектор нотопечатания Гиза, 1930. – 83 с.

3. Калениченко А.Г. *Развитие музыкального*

воспитания учащихся общеобразовательных школ в Украинской ССР (1945 – 1985 гг.): дис.... канд. пед. наук. 13.00.01 / Аїда Георгіївна Калениченко. – К., 1990. – 167 с.

4. *Культурне будівництво в Українській РСР. Важливі рішення Комуністичної партії і Радянського Уряду: Збірник документів. – Т. 2. Червень 1941 – 1960. – Київ: Політвидав України, 1961. – 662 с.*

5. Марченко Е.Н. *Становление и развитие музыкального воспитания школьников в западных областях Украинской ССР (1939-1959 гг.): дис... канд. пед. наук. 13.00.01 / Евгений Николаевич Марченко – К., 1989. – 150 с.*

6. *Положення про шкільні, районні, міські та обласні олімпіади дитячої творчості і художньої самодіяльності школярів УРСР // Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти УРСР. – 1947. – № 4. – С. 23 – 26.*

7. *Про наслідки проведення республіканського та обласних оглядів учнівської художньої самодіяльності: Наказ № 180 від 14 жовтня 1960 р. // Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти УРСР. – 1960. – № 22. – С. 15 – 19.*

8. *Про підсумки республіканського огляду-конкурсу юних талантів – учнів загальноосвітніх шкіл Української УРС, присвяченої 50-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції: Наказ № 208 від 19 серпня 1966 р. // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР. – 1966. – № 20. – С. 14 – 23.*

9. *Про хід виконання постанови ЦК КП(б)У від 5/ IX 1946 р. “Про заходи до поліпшення позашкільної роботи з дітьми”: Наказ № 1467 від 14 червня 1947р. // Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти УРСР. – 1947. – № 11. – С. 12 – 15.*

10. Хлебнікова Л.О. *Хорова художня самодіяльність у школі як засіб естетичного виховання учнів / Л.О. Хлебнікова. – К.: Радянська школа, 1964. – 82 с.*

Стаття надійшла до редакції 10.09.2013

Ми́хайло Драгома́нов
(30 вересня 1841 – 1895)

український громадсько-політичний діяч,
історик, публіцист

“Кожна людина, яка пішла з України, кожна копійка, потрачена не на українську справу, кожне слово, сказане не по-українськи, є розтрата з української скарбниці, розтрата, яка при нинішніх умовах не повернеться нізвідки”.

Ми́хайло Драгома́нов

